

Η ΕΥΡΩΠΗ ΣΤΗ ΡΩΜΗ

Βασιλική της
Santa Maria del Popolo
ΚΥΠΡΟΣ

DICASTERIUM PRO EVANGELIZATIONE
SECTIO DE QUÆSTIONIBUS FUNDAMENTALIBUS
EVANGELIZATIONIS IN MUNDO

MINISTERO
DEL TURISMO
REPUBBLICA ITALIANA

Η ΕΥΡΏΠΗ ΣΤΗ ΡΏΜΗ

Μονοπάτια Ιωβηλαίου

Βασιλική της Santa Maria del Popolo

©Ποντιφική Σύνοδος Ευαγγελισμού
Τμήμα Θεμελιωδών Ερωτήσεων του Ευαγγελισμού στον κόσμο

00120 Πόλη του Βατικανού

Κείμενα και εικόνες: Mons. Vincenzo Francia
Όλα τα δικαιώματα διατηρούνται

Τέσσερις θεματικές διαδρομές να διαβείτε

Το Ιωβηλαίο είναι ένα μεγάλο λαϊκό δρώμενο, κατά τη διάρκεια του οποίου κάθε προσκυνητής μπορεί να βυθιστεί στο ατελείωτο έλεος του Θεού.

Είναι το Έτος κατά το οποίο επιστρέφουμε στην ουσία της αδελφσύνης, επιδιορθώνοντας τη σχέση μας με τον Πατέρα. Είναι το Έτος, το οποίο ενθαρρύνει τη μεταστροφή, μια ευκαιρία δηλαδή, να κοιτάξει κανείς τη ζωή του και να ζητήσει από τον Κύριο να την κατευθύνει προς την αγιότητα.

Είναι το Έτος της αλληλεγγύης, της ελπίδας, της δικαιοσύνης, της εν χαρά και ειρήνη προσφοράς στην υπηρεσία του Θεού μαζί με τους αδελφούς.

Πρωτίστως, όμως, το Ιωβηλαίο έτος θέτει ως επίκεντρο τη συνάντηση με τον Χριστό. Ακριβώς γι' αυτό, το Ιωβηλαίο μας ζητά να πορευτούμε και να ξεπεράσουμε ορισμένα όρια.

Όποτε μετακινούμαστε, στην πραγματικότητα δεν αλλάζουμε απλώς έναν τόπο, αλλά μεταμορφώνουμε τον εαυτό μας. Επομένως, είναι σημαντικό να προετοιμαστούμε, να σχεδιάσουμε τηδρομολόγιο

οι προσκυνητές πλήρως το Ιωβηλαίο 2025 μέσω πορείας και προσευχής, διατίθενται τέσσερις θεματικές διαδρομές εντός της πόλης της Ρώμης.

Η Ευρώπη στη Ρώμη

Το μονοπάτι των Εκκλησιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης περιλαμβάνει 28 Εκκλησίες και Βασιλικές, οι οποίες συνδέονται ιστορικά με ευρωπαϊκές χώρες λόγω πολιτισμού ή τέχνης ή λόγω παράδοσης φιλοξενίας προσκυνητών προερχόμενων από ένα συγκεκριμένο κράτος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

Προσκύνημα των Επτά Εκκλησιών

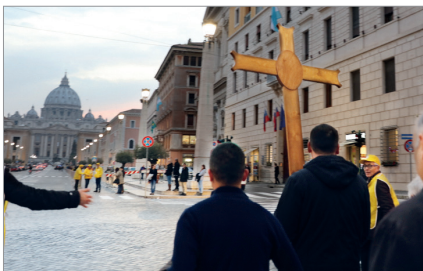
Έχοντας καθιερωθεί από τον Άγιο Φίλιππο Νέρι τον 16ο αιώνα, το προσκύνημα των επτά εκκλησιών είναι μια από τις παλαιότερες ρωμαϊκές παραδόσεις. Πρόκειται για μια διαδρομή 25 χιλιομέτρων που εκτείνεται κατά μήκος των ρωμαϊκών δρόμων.

Εκκλησίες του Ιωβηλαίου

Πρόκειται για εκκλησίες που έχουν ορισθεί ως τόποι προσκυνηματικής συνάντησης. Στις συγκεκριμένες εκκλησίες, θα πραγματοποιηθεί κατήχηση σε διάφορες γλώσσες ώστε οι προσκυνητές να ανακαλύψουν εκ νέου το νόημα του Αγίου Έτους, να βιώσουν το Μυστήριο της Συμφιλίωσης και να θρέψουν την εμπειρία της πίστης με προσευχή.

Γυναίκες ιατροί και πολιοίχοι της Ευρώπης

Ένα ακόμα προσκύνημα προβλέπει τη στάση εν προσευχή στις ρωμαϊκές εκκλησίες που συνδέονται με την Αγία Αικατερίνη της Σιένα, την Αγία Θηρεσία, την Βενεδίκτη του Σταυρού, την Αγία Βριγίτη της Σουηδίας, την Αγία Θηρεσία της Αβίλας, την Αγία Θηρεσία του βρέφους Ιησού και την Αγία Χίλντεγκαρντ του Μπίνγκεν.

και να γνωρίζουμε τον προορισμό μας. Με αυτή την έννοια, το προσκύνημα που χαρακτηρίζει αυτό το Έτος ξεκινά πριν από το ίδιο το ταξίδι: αφετηρία του είναι η απόφαση να το κάνουμε. Για να βιώσουν

Η Βασιλική της Santa Maria del Popolo

Η βασιλική εκκλησία (εικ.1) που δεσπόζει σήμερα στην *Piazza del Popolo* της Ρώμης δε αποτελεί μόνο ένα ξεχωριστό λατρευτικό τόπο αφιερωμένο στην Παρθένο Μαρία, αλλά επιπλέον, μια εξαιρετική - και από

εικ.1

τις σημαντικότερες στον κόσμο - μαρτυρία αναγεννησιακής και μπαρόκ τέχνης. Ωστόσο, οι ρίζες του σημείου αυτού ανάγονται σε παλαιότερες εποχές, και ιδιαίτερα στους αιώνες άνθησης της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Συγκεκριμένα, στο σημείο αυτό εντοπιζόταν ο τάφος των Δομιτιανών, στον οποίον φιλοξενούνταν επίσης οι στάχτες του αυτοκράτορα Νέρωνα, ήδη μετά τον θάνατο του, το 68 μ.Χ. Το όνομα του Νέρωνα είναι δυστυχώς διαβόητο, καθώς πέρα των οποιοδήποτε πολιτικών επιδόσεων του, ήταν επίσης ο πρώτος αυτοκράτορας που καταδίωξε τους Χριστιανούς, μεταξύ άλλ-

λων, τους απόστολους Πέτρο και Παύλο, οι οποίοι και υπέστησαν το θάνατο κατά τη διάρκεια της βασιλείας του. Επιπλέον, ο τίτλος της εκκλησίας παραπέμπει εξίσου σε αρχαίες δοξασίες. Πράγματι, η λατινική λέξη «*populus*» σημαίνει ασφαλώς «λαός», αλλά συνάμα και «λεύκη», δίνοντας έτσι έναυσμα δημιουργίας στον θρύλο γύρω από την ύπαρξη ενός «στοιχειωμένου» δέντρου παρακείμενα του ταφικού μνημείου του Νέρωνα. Στο μεταξύ, το 1099 ο Πάπας Πασχάλιος Β', σχεδόν σαν να ήθελε να ξερκίσει αυτό το ζοφερό μέρος, άρχισε να χτίζει εκεί ένα μικρό παρεκκλήσι, το οποίο ενσωματώθηκε στις κατοπινές πλουσιότερες και πιο σύνθετες αρχιτεκτονικές δομές, όπως τις θαυμάζουμε σήμερα. Η λιτή πρόσοψη φιλοξενεί τη «Παναγία με το Βρέφος» από τη σχολή του Andrea Bregno, το οικοδόμημα του Σίξτου IV, τη χρονολογία «1471» και δύο επιτύμβιες στήλες από το 1472, ακολουθούμενες από δύο ακόμα, αυτή του Γρηγορίου XIII (1582) και αυτή του Σίξτου V (1586). Από την εποχή του ποντιφικίου του Σίξτου Δ' (1471-1484) η αίθουσα υπέστη σημαντικές αναδιαμορφώσεις, οφειλόμενες κυρίως στην αρχιτεκτονική συμβολή του Giovannino de' Dolci, ενώ αργότερα, προστέθηκαν κομψοτεχνήματα από τους Donato Bramante, Raffello Sanzio, Carlo Maderno και Gian Lorenzo Bernini. Στην κορυφή ορθώνεται το καμπαναριό από τερακότα του 15ου αιώνα, σε σχήμα πτυσσόμενου κώνου με τέσσερις γωνιακούς πυρ-

γίσκους. Ο κύριος ναός (εικ.2) προβάλλει κατανυκτικός και φιλόξενος, ενώ τα τρία κλίτη, τα οποία χωρίζουν κίονες και ημικίονες στυλώνουν οι κομψές αψίδες, τις οποίες διακοσμούν αγάλματα του Berninì, φτιαγμένα από γυψομάρμαρο, τα οποία απεικονίζουν μορφές αγίων γυναικών. Οκτώ παρεκκλήσια τοποθετημένα αντικριστά στα πλευρικά κλίτη, έχουν χτισθεί και διακοσμηθεί δαπάνη επιφανών οικογενειών ρωμαϊκής καταγωγής ή οικογενειών των οποίων η επιχειρηματική δραστηριότητα εδραζόταν στη Ρώμη μεταξύ 16ου - 17ου αιώνα. Το πρώτο στα δεξιά, το λεγόμενο «Παρεκκλήσι της Κιβωτού», υπό την αιγίδα της οικογένειας della Rovere (της οικογένειας του Sixtus IV, το οικοδόμημα της οποίας εμφανίζεται στο κιγκλίδωμα), τοιχογραφήθηκε με επεισόδια από τη ζωή του Αγίου Ιερώνυμου (εικ.3), στο δεύτερο μισό του 15ου αιώνα από τον Bernardino di Betto, γνωστό ως Pinturicchio και τον Tiberio

εικ.2

d'Assisi. Επιπλέον, το παρεκκλήσι στεγάζει τους τάφους του Giovanni de Castro (1506) και των δύο ανιψιών του Πάπα, Cristoforo (1477) και Domenico della Rovere (1501). Παραταγμένο δεύτερο στα δεξιά, το Παρεκκλήσι «Cybo», προβάλλει γραφικά μπαρόκ. Χτισμένο σε σχήμα ελληνικού σταυρού από τον Carlo Fontana, το δεύτερο παρεκκλήσι λάμπει από τον πλούτο του μαρμάρου και των κιόνων του, ενώ στεγάζει τους τάφους της γενοβέζικης οικογένειας, στην οποία ανήκε ο Πάπας Ιννοκέντιος Η΄. κεντρικά του ιερού βρίσκεται η «Διαμάχη της Άμωμης Σύλληψης» (εικ.4), ένας πανέμορφος πίνα-

εικ.3

εικ.4

κας του Carlo Maratti που χρονολογείται από το 1686. Εδώ, αναπαρίσταται ο Άγιος Αυγουστίνος, μαζί με τον Ιωάννη τον Ευαγγελιστή, τον Ιωάννη τον Χρυσόστομο και τον Γρηγόριο τον Μέγα σε σκηνή ενατένισης της Υπεραγίας Θεοτόκου που ακτινοβολεί με θεϊκό φως επί του αιωρούμενου φεγγαριού και των σύννεφων.

Ωστόσο, η δοξολογία της Παναγίας αντηχεί σε όλη τη Βασιλική. Έτσι, στο τρίτο παρεκκλήσι, το οποίο εξακολουθεί να φέρει την αιγίδα της οικογένειας della Rovere, η δοξολογία της Παναγίας κορυφώνεται στην δόξα της *Κοίμησής της* (εικ.5). Ειδικότερα, το πινέλο του Pinturicchio την εγγράφει σε μια «μάντρολα» (ωσειδές σχήμα), στην οποία αφενός προβάλλουν οι προτομές χειρουβείμ και ο χορός αγγέλων, και αφετέρου διακρίνονται οι απόστολοι, οι οποίοι, αφού σπεύδουν στον τάφο της Μαρίας, τον βρίσκουν άδειο. Στην ίδια αίθουσα, της οποίας χαρακτηριστικό στοιχείο είναι το αυθεντικό

εικ.5

κεραμικό δάπεδο της Deruta, στεγάζονται και άλλοι τάφοι, όπως αυτός του επισκόπου Girolamo Foscari (1463), του οποίου το πορτρέτο αποτελεί έργο του Σιενέζου Lorenzo di Pietro, γνωστού ως Vecchietta.

Στο αμέσως διπλανό παρεκκλήσι, εν ονόματι «Cappella Costa», το περίτεχνο μαρμάρينو τρίπτυχο της σχολής Andrea Bregno (1488), επιτείνει τον θαυμασμό του τουρίστα και την ενατένιση του πιστού στους Αγίους Αικατερίνη της Αλεξάνδρειας, Βικέντιο Μάρτυρα και Αντώνιο της Παδούης.

Εν συνεχεία φτάνουμε στο εγκάρσιο κλίτος, όπου προεξέχουν μαζί με τη «Αγία Τράπεζα της Επισκέψεως» του Giovanni Maria Morandi, το κομψό χοροστάσιο, το *μνημείο του Κύπριου καρδινάλιου Ludonico Podocataro*, διακεκριμένου μελετητή και συνεργάτη του Πάπα Αλέξανδρου ΣΤ', και τα παρεκκλήσια της Αγίας Ρίτας της Cascia και του Αγίου Θωμά της Villanova.

Η σύνθετη κορωνίδα του ναού αποτελείται, φυσικά, από το πρεσβυτέριο (εικ.6), πάνω από το οποίο δεσπόζει με την ήπια γλυκύτητα της, η μεσαιωνική εικόνα της «Madonna del Popolo» του Filippo Rusuti. Πρόκειται για ένα αριστοτέχνημα ενσωματωμένο σε μνημειακή μπαρόκ διάρθρωση, και ιδιαίτερα, σε στυλ Bernini, χρονολογούμενο από το 1627. Τέλος, μια θριαμβευτική αψίδα επιστεγάζει την Αγία Τράπεζα στην οποία απεικονίζεται γλυπτικά ο «Θρύλος της ίδρυσης της εκκλησίας». Ο χορός αναπτύσσεται προς την αψίδα, η οποία διευρύνθηκε από τον Bramante στις αρχές του 16ου αιώνα, διάστημα στο οποίο ανάγονται επίσης, τα δύο μεγαλοπρεπή ταφικά μνημεία του

εικ.6

Ascanio Sforza (1505) και του Καρδινάλιου Girolamo Basso della Rovere (1507), που φέρουν τη σφραγίδα του Andrea Sansovino. Παράλληλα με τα μνημεία, διασώζονται επίσης, οι τοιχογραφίες του Pinturicchio στον θόλο (εικ.7), στις οποίες ο καλλιτέχνης αποτυπώνει πανηγυρικά τη στέψη της Παναγίας, την οποία περιστοιχίζουν οι *Πατέρες της Εκκλησίας*, οι *Ευαγγελιστές* και οι *Μέγιστες Αρετές*, ενώ, τέλος, τα βιτρό παράθυρα, έργο του Guillaume de Marcillat, επίσης του 16ου αιώνα, μεταφέρουν τα *Επεισόδια από τη ζωή της Μαρίας*. Ο μεγαλοπρεπής οκταγωνικός θόλος που καλύπτει το κυρίως ιερό είναι η σκηνή του Θεού ανάμεσα στους ανθρώπους! Εδώ, οι τοιχογραφίες του Raphael Vanni (1658) απεικονίζουν παράλληλα με τη *Δόξα της Μαρίας*, τέσσερις βιβλικές γυναικείες μορφές. Η περιήγηση στην εκκλησία συνεχίζεται με το Παρεκκλήσι Cerasi (εικ.8), στο οποίο η ζωγραφική τέχνη έφτασε σε μια από τις υψηλότερες εκφάνσεις της. Αναφορικά, ο ταμίας του Πάπα Tiberio Cerasi, η προτομή του οποίου βρίσκεται στην είσοδο του παρεκκλησίου, είχε αναθέσει σε δύο ζωγράφους να διακοσμήσουν το παρεκκλήσι. Πράγματι, ο Μπολονέζος Annibale Carracci ετοίμασε τα σχέδια για

εικ.7

τις τοιχογραφίες του θόλου (τις οποίες θα εκτελέσει ο Innocenzo Tacconi), στις οποίες συγκαταλέγονται η *Στέψη της Θεοτόκου* και τα *Επεισόδια από τους βίους του Πέτρου και του Παύλου*, ενώ στο τέμπλο θα προβάλει η *Κοίμηση της Θεοτόκου*. Επιπλέον, ο Λομβαρδός Michelangelo Merisi, γνωστός ως Caravaggio, θα ζωγραφίσει τις σκηνές

εικ.8

της μεταστροφής του Αγίου Παύλου και της Σταύρωσης του Αγίου Πέτρου. Ο αναστημένος Ιησούς κάνει τον Παύλο να ακούσει τη φωνή του στο δρόμο προς τη Δαμασκό, και τον καλεί να γίνει μαθητής του και απόστολος. Εκείνος, που κάποτε ήταν διώκτης των χριστιανών, βρίσκεται τώρα κυριολεκτικά στο έδαφος, ανοίγοντας τον εαυτό του προς το ερχόμενο άνωθεν φως, ενώ τεντώνει τα χέρια του σε ένδειξη σταυρού. Εδώ,

η αδιαφορία που εκφράζεται από τον ιπποκόμο και το άλογο υπογραμμίζει το γεγονός ότι ολόκληρο το δράμα της κλήσης και της μεταστροφής του Παύλου εξελίσσεται μέσα στην ψυχή του. Αντίστοιχη με αυτή τη σκηνή, στον απέναντι τοίχο, είναι η μορφή του Πέτρου που αναπαρίσταται καρφωμένος ανάποδα στο σταυρό, δημιουργώντας έτσι μια εξαιρετική κίνηση μεταξύ των μορφών γύρω από τον σταυρό, οι οποίες, καθώς έρχονται στο φως μέσα από ένα σκοτεινό φόντο, αποκτούν μια δική τους μνημειακότητα. Σε πρώτο πλάνο, δίπλα στα βρώμικα πόδια του δήμιου, ξεχωρίζει μια πέτρα, σε ανάμνηση της υπόσχεσης του Ιησού: «Εσύ είσαι ο Πέτρος και πάνω σ' αυτή την πέτρα θα οικοδομήσω την Εκκλησία μου» (Κατά Ματθαίον 16:18). Το συνολικό μήνυμα των αγιογραφιών αυτού του παρεκκλησίου είναι πολύ σαφές: μόνο περνώντας μέσα από ένα μονοπάτι μεταστροφής (Παύλος) και πίστης μέχρι το σημείο του μαρτυρίου (Πέτρος) είναι δυνατόν να φτάσει κανείς στη δόξα της βασιλείας του Θεού, στην οποία η Μαρία έχει ήδη εισέλθει και στην οποία είναι μητέρα και βασίλισσα. Ακολουθεί το *Παρεκκλήσι Theodoli* με τη σύνθεση του 17ου αιώνα της *Αγίας Αικατερίνης της Αλεξάνδρειας* διά χειρός Giulio Mazzoni, ο οποίος ανέλαβε και τη γλυπτική επένδυση του χώρου. Εξ ευωνύμων του εγκάρσιου κλίτους, βρίσκονται το ιερό της *Αγίας Οικογένειας* του Bernardino Mei, το μνημείο του Καρδινάλιου Bernardino Lonati και το παρεκκλήσι Cybo-Soderini με τον *Εσταυρωμένο* του 15ου αιώνα και τις *Ιστορίες του Σταυρού με αγγέλους και προφήτες* του Φλαμανδού ζωγράφου Pieter

van Lint (1640). Στο επόμενο *Παρεκκλήσι Mellini*, το οποίο είναι αφιερωμένο στον Άγιο Νικόλαο του Tolentino, μπορούμε να θαυμάσουμε τις τοιχογραφίες του Giovanni Manpozzi, γνωστού ως da San Giovanni. Αυτές διηγούνται τις *Ιστορίες από τη ζωή και Αρετές* του τιμώμενου αγίου (1624), ενώ παράλληλα φιλοξενούνται ένας πίνακας του 18ου αιώνα στην Αγία Τράπεζα, στον οποίο αποδίδεται η *Εμφάνιση της Παναγίας στον Άγιο Νικόλαο* του Agostino Masucci, καθώς και οι τάφοι διαφόρων μελών της οικογένειας Mellini, οι οποίοι αποτελούν έργα των Giovanni Dalmata, Pierre Monnot και Alessandro Algardi. Απόλυτο αριστούργημα αποτελεί το Παρεκκλήσι Chigi (εικ.9), το οποίο χτίστηκε από τον Raphael Sanzio σε *κεντρική κάτοψη* το 1514, ενώ στα μέσα

ΕΙΚ.9

του 17ου αιώνα αναδιαμορφώθηκε από τον Bernini. Ο Agostino και ο Sigismondo Chigi, αδέρφια μιας ισχυρής οικογένειας της Σιένα, βρήκαν την ταφική τους κατοικία εδώ, σε μορφή εντοιχισμένων πυραμίδων, ενώ το δάπεδο σε διαμόρφωση του Bernini αποκαλύπτει τη φιγούρα του θανάτου που κρατά το οικόσημο των Chigi με τη φράση *Mors ad CaeLos* (= Ο θάνατος είναι ο δρόμος προς τον ουρανό): αξίζει να

σημειωθεί ότι τα γράμματα δεν έχουν όλα το ίδιο μέγεθος, ώστε να μπορεί να προσδιοριστεί η παρακάτω χρονολογία: *MDCL*, δηλαδή, 1650. Ενδεικτικά παραδείγματα αναγεννησιακής και μπαρόκ γλυπτικής είναι τα τέσσερα αγάλματα των στύλων, που απεικονίζουν τους προφήτες *Ιωνά και Ηλία* του Lorenzo Lotti, γνωστού ως Lorenzetto, και τους *Αβακούμ και Δανιήλ* του Bernini, ενώ η *Γέννηση της Θεοτόκου* στο ιερό είναι του Sebastiano del Piombo. Το παρεκκλήσι στεγάζεται από έναν τρούλο (εικ.10) που κοσμεύεται με ψηφιδωτά, τα σχέδια των οποίων ενώ ετοίμασε αρχικά ο Ραφαήλ, αυτά αργότερα μεταφέρθηκαν στην ψηφιδωτή τους μορφή από τον Luigi de Pace, το 1516. Το θεματικό πρόγραμμα αυτών των ψηφιδωτών εικόνων είναι πολύ ενδιαφέρον: ο *Θεός δημιουργεί το στερέωμα* και από την κίνηση του χεριού του αναδύονται ο ήλιος, τα αστέρια, η σελήνη και οι πλανήτες, καθένας από τους οποίους συνοδεύεται από ζωδιακά σύμβολα και υποστηρίζεται από έναν άγγελο. Ο Ραφαήλ, με αυτόν τον τρόπο, αποκαθιστά τον παγανιστικό κόσμο ερμηνεύοντάς τον με χριστιανικό τρόπο: εκείνοι που θεωρούνταν θεότητες της ελληνορωμαϊκής μυθολογίας (η Διόνα, ο Ερμής, η Αφροδίτη, ο Άρης κ.λπ.) δεν είναι παρά πλάσματα που εισάγονται στο σχέδιο μιας παγκόσμιας σωτηρίας. Το σχέδιο αυτό αντιστοιχεί, επίσης, στο ξεδίπλωμα των *Εποχών*, τοιχογραφημένο στα λοφία του τρούλου, αλλά και της *Ιστορίας της Γένεσης*, ζωγραφισμένο ενδιάμεσα των παραθύρων του τυμπάνου, αμφότερα του Francesco Salviati. Προχωρώντας στο επό-

εικ.10

μενο παρεκκλήσι, σχεδιασμένο να στεγάσει τη *Βαπτιστήρια Κολυμβήθρα*, συναντάται το όμορφο *ταφικό μνημείο της Maria Flaminia Chigi Odescalchi*. Οι πολλοί τάφοι εδώ λειτουργούν ως θεματοφύλακες των λειψάνων πολλών πιστών. Ωστόσο, κατά την έξοδο από την εκκλησία, παρακείμενα της πλαϊνής εισόδου, ένα εξαιρετικά πρωτότυπο έργο του 1672 κερδίζει την προσχή μας: ο αρχιτέκτονας Giovan Battista Gisleni αποτυπώνει σκαλιστά τον δικό του σκελετό, με μια επιγραφή να παραπέμπει στην αθανασία και με τη μορφή μιας κάμπιας να μετατρέπεται σε πεταλούδα, σύμβολο της ανάστασης. Η εικόνα φέρεται να απηχεί έναν εξάισιο στίχο του Δάντη Αλγκιέρι: «είμαστε σκουλήκια / που γεννιούνται για να μεταμορφωθούμε σε αγγελική πεταλούδα» (*Purgatorio* X, 124-125).

Με τον ίδιο τρόπο, η *Santa Maria del Popolo*, χτισμένη πάνω στις στάχτες των αρχαίων δικτωών, γίνεται τόπος ελπίδας και ανανέωσης στην πορεία προς το ιωβηλαίο του ουρανού.